

БУГАРСКИОТ ПОЕТ ПЕЈУ К. ЈАВОРОВ КАКО МАКЕДОНСКИ РЕВОЛУЦИОНЕР

Во летописот на македонското национално-револуционерно движење засекогаш и со признателност се обележани имињата на немалку Бугари што беа изразити македонски револуционери. Некои од нив го дадоа и својот живот во борбите со поробувачите на македонскиот народ. Во виорот на револуцијата против внатрешните и надворешните непријатели на Македонија се калеше борбеното братство на двата народа.

Посебно значајно е учеството на големиот бугарски поет Пеју Јаворов во една од најдраматичните фази од повеста на македонската национална револуција. Поголемиот дел од својата младост овој вонредно обдарен син на бунтовниот град Чирпан го посвети на македонското дело, служејќи му предано и со перо и со пушка в рака. Вистините изречени во бројни текстови што беа пламени пледоарии на македонската револуционерна самостојност наоѓаа потврда во битките што беа нејзина крвава одбрана. И посебно во борбата против големобугарскиот врховизам овој голем Бугарин даде многу со смелите потези и на своето перо и на својата пушка.

Уште како ученик во Пловдивската гимназија Јаворов се најдува во кругот на македонски патриоти што му ја разоткриваат тешката состојба на Македонија и му зборуваат за борбата што веќе почнала. Во таа гимназија пред него учеле исклучените од Солунската гимназија непокорни младинци Ѓорче Петров и Пере Тошев, кои оставиле длабока трага во секавањето на пловдивските гимназијалци. Сега за нив се зборува како за првенци на македонската револуција. Тоа силно одекнува и кај бунтовно настроениот гимназијалец Јаворов. Еден од неговите најблиски соучесници и негов сограѓанин — Константин Нунков — е веќе четник во Македонија, за да го заврши десет години подоцна животот како војвода во Кумановско. Професор по историја во пловдивската гимназија е видниот македонски деец Трајко Китанчев, кој во своите предавања слободољубивите идеи на Француската револуција ги поврзува со ослободителните борби на поробените Македонци. И сето тоа е особено примамливо за младинецот со поетски жар во срцето и уште тогаш Јаворов е решен да му служи на ослободителното дело на братскиот македонски народ.

Таа решеност подоцна се потсилува и од Јаворовата ентузијазирана приврзеност кон социјалистичките идеи. Тој пишува борбена социјална лирика, бунтовникот во него пее песни со активистички симпатии кон потиснатите во животот, а некаде близу е потиснат цел еден народ. За него е јасно дека носителот на социјалистички идеи не може да стои со скрстени раце кога во непосредна близина се води борба за уништување на еден систем на експлоатација и поробување — системот на султанско-беговскиот апсолутизам. Незамисливо е да се зборува за револуција а да се биде далеку од неа кога е така близу. Чувството за неизбежност револуционерен долг на социјалистот е толку силно кај Јаворов, што тој е решен во името на тој долг да ја напушти својата најомилена преокупација — поезијата. Несомнено воздејство вршат врз Јаворов и полемиките што ги води Димо Хаџи Димов во социјалистичките списанија за нужната поддршка што треба да му се даде на македонското движење од страна на бугарските социјалисти. Но од судбоносно значење за остварувањето на Јаворовата желба да биде со пушка в рака со служба на македонската револуција е неговото запознавање со нејзиниот предводник — Гоце Делчев.

Познанството помеѓу Гоце и Јаворов започнува во времето на усилбите што ги вршат раководителите на Внатрешната организација за оттргнувањето на Врховниот комитет во Софија од влијанието и диктатот на дворот и владата. Гоце наоѓа дека во овој момент далеку поповолно е Јаворов да остане во Бугарија и како публицист и општественик да води борба за одземање на раководството на Врховниот комитет од личности како генералот Цончев и писателот Михайловски што ги спроведуваа директивите на дворот и владата. Јаворов беше познат и како поет и како социјалист, на можеше со својот литературен и општественички престиж достоинствено и ефектно да ја изнесе вистината за борбата на македонскиот народ. Една таква негова дејност многу ќе придонесе за правилната ориентација и на македонската емиграција и на бугарската општественост. Нивната помош не е без значење за борбата, но раководството на борбата му припаѓа единствено на внатрешното македонско движење како дело на самиот македонски народ. Колку и силна да беше желбата на Јаворов да дејствува како револуционер во самата Македонија, тој го прифати предлогот на Делчев, до толку повеќе што тој доаѓаше од човек што беше кормилар на македонската револуција.

Веднаш по средбите со Гоце, Јаворов започна една навистина неуморна дејност меѓу бугарските општествени кругови и емиграцијата. Отпрвин агитираше за помош на македонското дело помеѓу социјалистите и привлече некои свои идејни соимисленици како учесници во организациите на Врховниот комитет, за да дејствуваат за промена на неговото раководство. Потоа тој одржува в низа бугарски градови предавања за принципите од кои се раководи Внатрешната организација за да го оствари идеалот на една

вистински слободна Македонија. На неколку агитациони собири заедно со Јаворов учествува и Димо Хаџи Димов и се постига голем успех и кај социјалистите и кај македонските емигранти. Особено резултатна се покажа активноста на Јаворов како главен редактор на весникот „Дело“, што излегуваше во Софија како надворешен орган на Внатрешната организација.

Уште во уводникот од првиот број на „Дело“, Јаворов категорички настојува за преобразувањето на Врховниот комитет во помошно тело на Внатрешната организација. Овој комитет треба да престане да праќа офицерски чети што ја провоцираат македонската борба и создаваат пред надворешниот свет впечаток дека таа се води за присоединување на Македонија кон Бугарија. Вака се држи во заблуда и бугарското општество, така се фрла во сенка вистината за вистинската револуционерна стварност во Македонија. Време е да му стане јасно на секој во Бугарија дека Македонците се борат под свое сопствено револуционерно знаме. „Ние — вели Јаворов — почнуваме во услови кога делото за кое се бориме е доведено од бугарското општество до положбата на извалкан бајрак. Ние ќе го земеме и високо ќе го издигнеме овој бајрак не само поради тоа што е време да се пречистат и отрезнат умовите и срцата на бугарското општество, но и поради потребата да го покажеме таков каков што е — бајрак на робите облеани од солзите и јадовите на бесправноста. Поробениот народ во Македонија — тоа е основата врз која најцврсто се потпира Внатрешната организација“. Таа водечка мисла Јаворов ја развива во низа статии и бугарското општество гледа во лицето на својот голем поет и еден голем бунтовник за самостојна Македонија. Посебно ефектна е статијата под наслов: „Револуционерното движење и Врховниот комитет“. Со конкретни податоци укажува Јаворов на предавствата што ги вршат врховистичките агенти во Македонија: тие ги поткажуваат на султанската власт четите на Организацијата, а и сами ги предаваат на таа власт оние поединци што им пречат во нивните провокаторски потези. Поимено ги соопштува Јаворов жртвите на тие предавства, како и оние што паднале од врховистички куршум. „Центарот на врховистичките предавници е Софија — отсекува Јаворов — а широкото поле за нивните гласни подвизи е во македонските планини и села...“ Статијата завршува со повик кон сите Бугари да престанат да гледаат борци во лицето на злочинечки обезличените врховисти: „Нека вашето сочувство кон еден поробен народ не поткрепува една неправда... Нека вашиот глас не озаконува еден злочин... Нека вашата помош не содејствува во едно предавство...“

Тие смели и разобличувачки статии се необично сугестивни и како акционен повик за оттргнувањето на Врховниот комитет од неговата слепа послушност кон дворот и владата. Тие статии делуваат по својата сушност како директива за создавање на моќна опозиција во редовите на емигрантските организации што се наоѓаа

под командата на врховистичките главатари. И во секој број на весникот Јаворов ја сигнализира потребата од брзо свикување на вонреден конгрес за да се изврши промена на агентурското врховистичко раководство. „Борбата е започната — предупредува Јаворов во шестиот број на „Дело“ — и таа треба да биде доведена до својот завршеток. Не постои среден пат. Разбијањето на паклените планови на овдешните воени гении и царедворци, макар и преку труповите на нивните жалосни орудија — ете каде е крајот на борбата овде“.

Противврховистичката кампања на весникот „Дело“ имаше силен одјек и кај бугарското општество и кај македонските емигрантски маси. И тоа што брзо се дојде до свикувањето на вонреден конгрес на кој беше избрано ново раководство на Врховниот комитет беше резултат токму на ефектната и доследна противврховистичка борба на страниците на „Дело“. Во новото раководство беше избран и самиот Јаворов и уште неколку општественици, приврзаници на левичарски и демократски партии, за да се спроведе една нова линија на лојална соработка со Внатрешната организација. Новото раководство излезе со еден апел кон емигрантските организации во Бугарија за поддршка на Внатрешната организација, признавајќи го отворено нејзиното единствено раководство на револуционерното движење во Македонија.

Но таа тешко извојувана победа, која беше првенствено успех на емигрантските маси и на прогресивната бугарска општественост, не беше во состојба да изврши промена во однос на официјалната бугарска политика спрема Македонија. Во општествена смисла беше постигнат еден крупен ефект, постоеше и една краткотрајна лојална соработка помеѓу Врховниот комитет и Внатрешната организација, но не престанаа махинациите на дворот и владата. Дискредитиран во лицето на прогресивниот дел на бугарската општественост, врховизмот стануваше уште по перфиден во нападите и провокациите на македонската револуционерна внатрешност. Праќањето на офицерски чети во Македонија прерасна во систем на една државна политика со очебијни завојувачки аспирации. Сега борбата помеѓу врховистичките чети и четите на Внатрешната организација го догонуваše својот краен предел. Новото раководство на Врховниот комитет е бессилно да спречи една врховистичка инвазија во Македонија што е диктирана од дворот и спроведувана од военото министерство на Бугарија. Она што требаше да се постигне во општествена смисла се постигна со вонредниот конгрес, но си останa во сила планот на официјална Бугарија за систематски напади на силите и единството на македонските внатрешни револуционерни сили. Овој план веќе го спроведува најмаркантниот агент на дворот — генералот Џончев. Овој директен Фердинандов послушник ги предводува офицерските чети кон нови порази на територијата на револуционерна Македонија. По провокаторското врховистичко „востание“ на поручникот Борис Сарафов во 1895

година што доведе до уништување на неколку села во Разлошко и Мелничко, сега во 1902 година следи уште попровокаторското востание на генералот Иван Цончев, кое ќе доведе до уништување на уште повеќе пирински села. Но и едното и другото му е потребно на Фердинанд и како отворање на пат кон една идна воена интервенција и како повод за здобивање со лесни дипломатски успеси. Таа жестока вистина ја изнесува Јаворов во својата последна статија во „Дело“ и отворено го посочува Фердинанд Кобуршки како најголем заговорник против ослободителното дело на Македонија:

„На кнезот Фердинанд му недостига уште кралска круна на главата, да би бил потполно спокоен. Најсигурен и најлесен начин за да го добие тоа е искористувањето на македонското дело. Генералот Цончев, покорниот слуга на својот венценосен господар, веднаш започна да ги реди работите во Македонија во корист на кнезот. Тој навлезе со неколку чети во Македонија, отвори војна против сето чесно, совесно и револуционерно, и денес таму се шират офицерски чети, кои секој момент се готови по заповед одовде да направат нова провокација која на кнезот Фердинанд ќе му донесе кралска круна, а на македонскиот роб... крв, солзи, страдања и уништувања на неговите градови и села... Денес сме пред прагот на една 1895 година само во уште поголеми и поужасни размери...“

Предвидувањето на Јаворов се исполнува. Тој повеќе не сака да стои во Софија. Тежиштето на противрховистичката борба е пренесено во самата Македонија. Посилни од аргументите на перото се оние што ги создава оружјето на борбениот македонски народ. Јаворов го напушта Врховниот комитет и се вклучува во револуционерните одреди на Сандански. Борбата што ја водеше против Цончев во Софија со перо сега ја продолжува со пушка в рака. И среќен е што е во заедница со најдоследните заштитници на македонската револуционерна самостојност — Сандански и неговите другари од Серскиот револуционерен округ.

Во своите почетни социјалистички визии Јаворов си ја замислуваше револуцијата во Македонија како попрштите за борба единствено против тиранијата на султанско-беговскиот апсолутизам. Навлезен во битките на таа револуција, социјалистот во него уште еднаш разбра колку опасен може да биде шовинизмот и кога се крие зад лажни маски и кога се открива во својот вистински лик. И токму слепилото на еден шовинизам му се потсмевнуваше со призивот на тешка иронија. Бугарин да води борба против Бугари. Не само султанот и беговите, но и неговите сонародници беа непријатели на поробениот македонски народ. И далеку побројни му изгледаа битките против врховистичкиот, отколку оние против султанскиот аскер. Два аскера низ легендарниот Пирин ги дебнеа македонските борци, извршувајќи ги наредбите на два двора. Но непомалку тешка иронија доживува Јаворов кога се најде лице в лице со врховистичкиот војвода што беше син на поробената маке-

донска земја. И пак разбра дека шовинизмот е опасен и со врбувањето на слепи орудија.

Уште во почетокот на својата револуционерна дејност Јаворов се најдува запленил од четата на бугарскиот офицер Софрони Стојанов. Овој одроден Македонец е изненаден кога во лицето на својот пленик го препознава големиот бугарски поет Јаворов. Но тоа не му пречи цели дваесет и четири часа да го малтретира како бугарски предавник. И кога заплениетиот не би бил Јаворов — неговата глава ќе паднеше како што паѓаа од врховистички нож главите на многу македонски борци. Стојанов не се осудува да го стори тоа, а само наивно се обидува да го разубедува човекот што го убедуваше бугарското општество да согледа што се крие зад врховистичките патетични приказни за помошта на братот-роб. Но и пред смртната опасност што го дебне, Јаворов зборува исто така како што пишуваше во своите софиски статии. Разнервиранит Стојанов саркастично му забележува: „Виe Бугаринот од Чирпан да се сметате за „внатрешен“, а јас родениот во Македонија за „надворешен“. На тоа Јаворов спокојно одговара:

„Виe многу добро знаете, господине Стојанов, дека работата не е во тоа кој од каде е, а во принципите што нè делат. Вам ви е добро познато нашето становиште, дека софискиот комитет не треба да се претставува како раководител на ослободителното движење овде. Со тоа тој ќе го компромитира во очите на европското општествено мислење, кое ќе го третира македонското дело како дело на бугарската влада, т.е. како нешто вештачко...“

Полемиката завршува со тоа што Стојанов наоѓа за покорисно да го пушти на слобода својот пленик. И војниците на Стојанов остануваат очудени како овој пат не паднала крв...

Бескомпромисноста со која Јаворов се бори против врховистите и на македонска територија и во најтешки услови го издигнува уште повисоко кај неговите пирински другари. Сандански е решен да му ја поведи Драмската револуционерна околица, но Гоце наоѓа дека и овде треба да се искористи перото на Јаворов. Сега тоа перо ќе биде уште поефикасно кога се знае дека доаѓа од рака што држи и пушка. И Јаворов станува редактор на нов орган на Организацијата — хектографираниот лист „Слобода или Смрт“. Од врвовите на Пирин тој праќа нови жолчни напади на софиската врховистичка централа. Но сега противврховистичката кампања влегува во нова и уште покомплицирана фаза.

Врховистичките чети вршат пропаганда за објавување на општо востание и шират лаги за воена помош од страна не само на Бугарија, но и на Русија. Пропаганда, која води кон нови авантури што ќе го фрлат македонскиот народ во нови и уште потешки страдања. Врховистите ги бараат тие страдања како предуслов за создавањето на психоза кај поробениот македонски народ во која неговата единствена надеж ќе биде свртена кон Бугарија. Јаво-

ров е сосем на јасно и околу оваа нова и најопасна врховистичка завера. И пак сигнализира и пак предупредува и потполно е согласен со Гоце дека со сите сили треба да се спречи прибрзаното објавување на општо востание. На една сретта помеѓу Гоце и Сандански во врска со оневозможувањето на врховистичкиот авантуристички план Јаворов ја прифаќа Гоцевата теза за делување со атентати и дури потоа да се премине кон продолжителна подготовка на општо востание. И заедно со Гоце и Сандански решаваат да ги посетат сите реони на Серскиот револуционерен округ и да го претпазат населението од лажните ветувања на врховистите за помош од надвор.

Во текот на тоа попродолжително другарување со Гоце кај Јаворов се изградува една целосна претстава за величината на Гоцевата предводничка личност. Во него тој гледа и голем револуционерен стратег, и голем револуционерен демократ, и голем визионер кон светлата иднина на братството помеѓу народите. Многу Гоцеви мисли му делуваат како сензации што длабоко одјекнуваат во постовите чувствени и мисловни реакции. Натрупувањето на тие реакции е оној жив материјал врз којшто подоцна ќе биде изградена биографијата на Гоце Делчев.

Јаворов се чувствува и како револуционер и како поет безмерно обогатен од своето другарување со Гоце. Но токму тоа чувство само неколку месеци подоцна ќе прерасне во душевност на поетот во чувство на најтешка болка. И може да се рече дека ни еден друг македонски револуционер не е така тешко потресен од Гоцевата смрт. Јаворов го губи човекот што му ги откри патоказите на револуционерното делување, човекот што така многу значеше и за неговата револуционерна биографија, губи дел од самиот себе. И длабоко одвратно му е што не други, а пак перфидни врховисти паднаа толку ниску што го предадоа на султанскиот аскер човекот што беше душата на македонската револуција. Јаворов добро го знаеше врховизмот, но никогаш не верувал дека ќе постигне таков рекорд во предавништво. И Гоцевата смрт предизвика кај Јаворов тешка душевна криза. Таа криза се потсилува уште поболезнено од трагичниот завршеток на Илинденското востание. И во момент на резигнација Јаворов ја искажува онаа своја длабоко трагична, безмерно трагична сензација:

„И ако за еден крст е нужна една Голгота — ние ќе кажеме:

Тоа е сета европска земја.

И ако за една Голгота е нужен еден врв — ние ќе го наречеме:

Македонија!“

Со двете трагики што ги понесе нашиот народ: смртта на Гоце и поразот на Илинденското востание завршува делувањето

на Јаворов како македонски револуционер. Но не престанува делувањето на неговото перо врз темата: Македонија. Од тоа перо излезе единствената до сега биографија на Гоце Делчев, а кога не би излегла така како што излезе: богата, полетна, потресна — сосема оскудни ќе беа нашите познанија за најголемиот син што го роди македонската земја. Од тоа перо излезе и повеста „Хајдушки копненија“ што беше повест и на противрховистот Јаворов на пиринската противрховистичка епопеја. И пак од перото на Јаворов се родија оние прекрасни песни за маките и борбите на Македонија што и денес се пејат од македонските луѓе. И за секогаш во признателноста на тие луѓе ќе грее ликот на големиот бугарски поет што беше и голем македонски револуционер.